

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 19 – 2/2012.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/2_12/mikkola.pdf]

KIRJA-ARVIO

TYÖLÄISTAUSTA VELVOITTA

SALMI-NIKLANDER, KIRSTI & SUODENJOKI, SAMI & UUSITALO, TAINA (toim.) 2010: *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki Voimakas 23. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. 298 sivua.

Kati Mikkola

Anonyymi, kollektiivinen ja kvantitatiivisesti hahmottuva työväestö on viime aikojen tutkimuksissa saanut yhä useammin nimen, kasvot ja oman äänen. Näin tapahtuu myös Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran vuosikirjassa 2010, joka kantaa nimeä *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Teos osallistuu kansaa yksilöivään tutkimukseen tarkastelemalla erityisesti sitä, mitä lukeminen ja kirjoittaminen ovat merkinneet ruumiillista työtä tekeville kansanhemisille ja työläistaustaisille kirjailijoille. Suurin osa artikkeleista keskittyy kirjoittamisen teemoihin; lukemisen merkityksiä teoksessa tarkastellaan lähinnä valistamisen, kuten työväenlehtien ja lukutaitokampanjoiden näkökulmasta.

Kirsti Salmi-Niklanderin, Sami Suodenjoen ja Taina Uusitalon toimittaman teoksen artikkelit perustuvat Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran kesäseminaarissa vuonna 2009 pidettyihin alustuksiin. Painopiste on suomalaisissa esimerkeissä, mutta mukaan mahtuu myös ranskalaisia ja neuvostoliittolaisia aiheita. Nämä tuovat suomalaiseseen kirjallistumisen prosessiin kiinnostavaa vertailuaineistoa, joskin aiheiden kirjo aiheuttaa sinänsä huolellisesti toimitetun teoksen kokonaisuuteen seminaarijulkaisuille tyypillistä hajanaisuutta.

Artikkelikokoelmassa työväestön kirjallistumista lähestytään historiantutkimuksen,

kirjallisuustieteen ja folkloristiikan näkökulmista. Kirja jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisen osan artikkeleissa Anna Kuismen, Reija Lång sekä Kaisa Kauranen ja Maria Virtanen tarkastelevat sääty-yhteiskunnan aikana eläneitä kansankirjoittajia ja kansankirjailijoita, joiden tausta oli tyypillisesti maaseudun rahvaassa, ja jotka olivat saaneet vain vähän tai ei lainkaan muodollista koulutusta. Monet heistä ansaitsivat elantonsa tekemällä ruumiillista työtä. Toisessa osassa Jaana Tornioja-Latolan, Hanne Koiviston ja Suvi Leppämäen tarkastelun kohteina ovat työläistaustaiset työläisälymysten edustajat, jotka päätyivät elättämään itsensä kirjallisilla töillä joko kirjailijoina, toimittajina, tutkijoina tai poliitikkoina. Teoksen kolmannen osan painopiste on työväenliikkeen valistustoiminnassa, jota tarkastelevat artikkeleissaan Taina Uusitalo, Joni Krekola ja Pia Koivunen. Mukana on myös Andreas McKeoughin artikkeli, joka käsittelee sisällissotaa koskevia työläisten muistelmia, jotka on kirjattu melko pian sodan jälkeen.

POIKKEUSYKSILÖITÄ VAI TAVALLISIA VIRTASIA?

Arkistojen kätköistä viime vuosina esiin kaivetut aineistot ovat mahdollistaneet kansanhimien ja työväestön maailmankatsomuksen ja yhteiskunnallisten pyrkimysten aiempaa monipuolisemman tutkimuksen. Teoksen toimittajat mainitsevat alan suomalaisen tutkimuksen tienraivaajina Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa vuonna 2001 alkunsa saaneen tutkimusverkoston *Kansanhimien ja kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*, verkoston piiristä kumpunneen, professori Lea Laitisen johtaman Suomen Akatemian tutkimushankkeen *Itseoppineet kirjoittajat ja kirjallistumisen prosessit 1800-luvun Suomessa* (2008–2011) sekä Raoul Palmgrenin jalanjäljissä uudelleen ja uusista näkökulmista virinneen työväenkirjallisuuden ja työläisälymysten tutkimuksen. Ulkomaisista tutkijoista suomalaisia ovat innoittaneet muun muassa Carlo Ginzburg, Giovanni Levi, Natalie Zemon Davis sekä Martyn Lyons, joka esiintyi pääpuhujana Helsingissä vuonna 2010 järjestetyssä kirjahistorian SHARP-järjestön konferenssissa *Book culture from below*.

Tutkittaessa sosiaalisessa hierarkiassa alempana olevia väestöryhmiä ja niiden edustajia törmätään jatkuvasti siihen, että käytetyt käsitteet herättävät vahvoja ja usein myös kiusallisen pejoratiivisia mielikuvia (näkökulmasta riippuen sama tosin pätee myös eliittien tutkimukseen). *Kansa, rahvas, kansanhiminen ja itseoppinut kirjoittaja* ovat kaikki käsitteitä, jotka määritellään eri yhteyksissä eri tavoin ja joiden soveltuvuudesta tutkimuksen käsitteiksi käydään jatkuvaa keskustelua. Tässäkin artikkelikokoelmassa tutkijat määrittelevät käsitteet kukin omalla tavallaan, eikä yhteistä linjaa edes tavoitella. Myös teoksen nimi *Lukeva ja kirjoittava työläinen* on monitulkintainen. Termi työläinen ohjaa ajatukset helposti identiteetiltään nimenomaan työväenliikkeeseen ja vasemmistolaiseen ajatteluun kiinnittyviin ihmisiin. Kokoelmassa tarkastellaan kuitenkin myös monia sellaisia kirjoittajia, jotka tuskin mielsivät itseään tässä mielessä ”työläisiksi”. Reija Långin mukaan esimerkiksi kansankirjailija Matilda Roslin-Kalliola (1837–1923) vierasti yhtä lailla työläiskirjailijoiden luokkatietoisuutta kuin aikansa työväenliikkeen äänestä uskonnon- ja kirkonvastaisuutta. Teoksen kokonaisuudesta käy hyvin selväksi, etteivät

kaikki työläistaustaiset kirjoittajat suinkaan olleet aatemaailmaltaan vasemmistolaisia, eivätkä kaikki rahvaasta lähtöisin olleet kansankirjoittajat olleet varsinaisesti työläisiä – olihan heidän joukossaan niin irtolaisia, vankeja kuin ruotuvaivaisiakin.

Kansankirjoittajien osalta paitsi taustat myös kirjoittamisen motiivit olivat moninaiset. Anna Kuismmin havainnollistaa tutkimiansa kolmensadan 1800-luvun kansankirjoittajan kirjoja jakamalla heidät uskonnollisiin kirjoittajiin, aatteiden ajajiin, yhteisönsä pylväisiin, yksityisajattelijoihin, marginaalihahmoihin ja kirjalliselle kentälle pyrkinneisiin. Osa kirjoittajista sopii Kuismminin mukaan useampaankin näistä ryhmistä. Kirjoittamisen motiivit kertovat osaltaan myös tekstien lukijakunnasta: osa kirjoitti lähinnä itselleen ja jälkeläisilleen, osa taas havitteli selvästi laajempaa lukijakuntaa.

Teoksen artikkeleissa toistuu ajatus siitä, että vaikka varhaisten kansankirjoittajien ja työläisälymystön edustajien taustat ja motiivit vaihtelivat, eräs asia oli heille yhteistä: nimittäin se, että he olivat taustaansa nähden poikkeuksellisia yksilöitä. Kirjoittamisellaan he astuivat kentälle, joka ei perinteisesti kuulunut heidän sosiaaliryhmänsä edustajille. Poikkeuksellisuus oli useimmiten ilmeistä myös heille itselleen. Hanne Koiviston mukaan esimerkiksi työläiskirjailija Jenny Pajusen (1909–1979) puhe itsestään ”yhtenä tavallisena Virtasena” oli lähinnä ironiaa. Poikkeuksellisuuden ja tavallisuuden välistä problematiikkaa kuvaa hyvin Suvi Leppämäen tarkastelema ranskalainen kirjailija ja kulttuurivaikuttaja Jean Guéhenno (1890–1978), joka halusi nähdä itsensä muiden kaltaisena ”sarjatuotantoihmisenä”, mutta tunsi kuitenkin vieraantuneensa työläisjuuristaan. Erillisyyden kokemusta lisäsi se, että hän koki olevansa muukalainen yhtä lailla vasemmistolaisälymystön ja porvariston piirissä.

Kansankirjoittajien ja työläiskirjailijoiden poikkeuksellisuus herättää kysymyksen siitä, onko heidän tutkimisestaan lopulta kovinkaan paljon apua niin sanotun tavallisen kansan ajatusmaailman tutkimuksessa. Kansankirjoittajien ja ylipäätään uuden aallon kansankulttuurin tutkimusta onkin arvosteltu siitä, että esiin nostetaan poikkeusyksilöitä, jotka eivät edusta kansan suurta enemmistöä tai keskivertokansaa. Totta onkin, että esimerkiksi 1800-luvun osalta kansan kirjoitustaidoton enemmistö karkaa tietyllä tapaa edelleen tutkijoiden haavista. Tämä ei kuitenkaan poista sitä, että kirjoitustaitoisten kansanihmisten tekstit avaavat yhteiskunnallisiin prosesseihin uudenlaisia, eliittien näkökulmista poikkeavia näkymiä. Tällaisina ne ovat arvokkaita riippumatta siitä, kuinka poikkeuksellisia niiden kirjoittajat joissain suhteissa olivat. Lisäksi on huomattava, että vaikka omissa yhteisöissään aktiivisesti kirjoittavat kansanihmiset olivat usein harvinaislaatuaisia, heitä tuntuu löytyvän Suomessakin yhdeltä jos toiselta paikkakunnalta. Maanlaajuisesti (ja maailmanlaajuisesti) tarkastellen he siis muodostivat merkittävän, ei suinkaan marginaalisen joukon.

VÄLITILAN IHMISIÄ JA LUOKKA-AITUREITA

Enemmistö suomalaisista oli vielä 1800-luvun lopulla kirjoitustaidottomia. Silti aktiivinen kirjoittaminen ei taannut sosiaalista nousua tai pääsyä sivistyneistön piireihin. Usein kansankirjoittajilla oli vaikeuksia saada kirjoituksiaan julkaistuksi. Näin oli

myös Kaisa Kaurasen ja Maria Virtasen tutkiman joroislaisen torpparin Kustaa Braskin (1829–1906) tapauksessa. Yrityksistään huolimatta hän ei saanut yhteiskunnallisia ja uskonnollisia kysymyksiä käsitteleviä esseitään julkisuuteen, vaan poikkeuksellisen laaja käsikirjoituskokoelma (noin 5700 sivua) säilyi jälkipolville Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa, jonne Brask lähetti kirjoituksiaan vuodesta toiseen.

Jotkut olivat julkaisuhaaveissaan onnekkaampia. 1870-luvulta lähtien kustantajat alkoivat julkaista niin kutsuttujen kansankirjailijoiden, kuten Pietari Päivärinnan, Heikki Meriläisen, Heikki Kauppisen ja Matilda Roslin-Kalliolan teoksia. Nimitys kansankirjailija paljastaa kiinnostavasti yhteiskunnallisten muutosten heijastumisen kirjallisuuskenttään, otettiinhan nimitys käyttöön jo 1880-luvulla. Reija Långin mukaan ”[p]uhe kansankirjailijoista oli sivistyneistön tapa ymmärtää uudelleenmuotoutuvaa kirjallisuuden kenttää sekä keino käsitellä toiseutta, jota rahvaasta lähtöisin olleet kirjailijat edustivat.” Yhtäältä kansankirjailijat haluttiin siis nimityksellä erottaa ”oikeista kirjailijoista”, toisaalta heidän olemassaolonsa osoitti, ettei kaunokirjallisuuden kirjoittaminen ollut enää ylempien säätyjen ja oppineiston yksinoikeus.

Långin artikkelista käy kiinnostavasti ilmi myös se, että *kansankirjailijuus* ei ollut ainoastaan toiseutta sivistyneistöön alleviivaava leima, vaan myös strategia, jolla kansankirjailijat raivasivat itselleen tontin kilpaillulla kirjallisella kentällä. Moni kansankirjailija korosti siis tietoisesti sosiaalista taustaansa ja koulujakäymättömyyttään. Hanne Koiviston mukaan kirjailija Jenny Pajusen itsestään käyttämä nimitys ”kirjatyöläinen” perustui sekin nimenomaan työläistaustan tietoiseen korostamiseen, ei niinkään vaatimattomuuteen. Työläistaustaisille intellektuelleille asialla oli myös vahva aatteellinen merkitys. Suvii Leppämäen mukaan ranskalainen kirjailija Jean Guéhennokin palasi kirjoituksissaan jatkuvasti työläistaustaansa ja siihen, että työläisyys velvoittaa siinä missä aateluuskin.

Työläistaustaisten kirjoittavien intellektuellien asema oli sikäli jännitteinen, että he herättivät epäilyjä ja vieroksuntaa yhtä lailla viranomaisten ja porvarillisten kirjailijapiirien kuin työväenliikkeen rivijäsentenkin silmissä. Monet heistä kokivat lisäksi alemmuutta suhteessa säätyläistaustaisiin ja korkeasti koulutettuihin aatetovereihinsa. Jaana Torniola-Latola tosin toteaa artikkelissaan, että luokkien välissä olemisen problematiikkaa esiintyi koko vasemmistoälymyksellä, oli sen osaksi sitten päädytty työväenliikkeen piiristä tai keskiluokasta ja sivistyneistöstä. Ristiriitoja aiheutti hänen mukaansa myös sosialismin korostama kollektiivisuus, johon ajattelunvapautta ja yksilöllisyyttä korostavien intellektuellien oli vaikea sopeutua.

TYÖTÄ RIITTÄÄ

Kirjan johdannossa toimittajat toivovat teoksen edistävän osaltaan vuoropuhelua erilaisten tutkimussuuntausten ja tieteenalojen välillä. Monitieteisyyttä ja yhtä lailla eliittien kuin kansankulttuurin tutkimusta tosiaan tarvitaan, jotta ymmärtäisimme, millaisten realiteettien rajoissa eri aikoina ja eri alueilla kynään on tartuttu. Lukijalle artikkelikokoelma herättää myös vahvan tunteen siitä, että aiempaa systemaattisempi eri maita koskevien aineistojen vertailu edistäisi merkittävästi kirjallistumisen prosessien

tutkimusta. Hegemonisen historiankirjoituksen haastamisessa tehtävää riittää kaikkialla maailmassa. Työn mottona voi hyvin pitää Bertolt Brechtin runossaan ”Lukevan työläisen kysymyksiä” esittämää kysymystä, jota myös teoksen toimittajat johdannossaan lainaavat: ”Kuka rakensi seitsenporttisen Teeban? Kirjoissa kuninkaitten nimet.”

Filosofian tohtori Kati Mikkola toimii tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa ja työskentelee Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosastolla.